

СЕМАНТИЧНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІТОЛОГЕМИ ПЕКЛО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 821.161.2-312.8/-312.9.09:7.046.1

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2\(54\).15-21](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2(54).15-21)

Бановська Д. Семантично-стилістичний потенціал мітологема пекло в сучасній українській прозі; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті досліджено семантичний і стилістичний потенціал мітологема *пекло* та її словотвірних похідних у сучасній українській прозі. Актуальність теми зумовлена інтересом до вивчення образної системи мови, що постає не лише як засіб художнього мислення, а й як маркер національної ідентичності. Теоретичну основу становлять напрацювання українських і зарубіжних мовознавців у галузі функційної стилістики, когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики й корпусних досліджень. Джерельною базою є тексти прозових творів О. Забужко, С. Жадана, І. Карпи, Д. Корній, К. Москальця, М. Матіос, Є. Положія, Г. Тарасюк, зафіксовані в Генеральному регіональному анотованому корпусі української мови. У процесі аналізу з'ясовано, що мітологема *пекло* має високу частотність вживання і постає як домінуюча одиниця бінарної опозиції *рай/пекло*. Вона функціонує в прямому й переносному значеннях, формує негативну оцінність, слугує основою метафор, епітетів, порівнянь, персоніфікацій, гіпербол, антитез, оксюморонів, що збагачують текстові смисли й поглиблюють художню образність. Стилістичні функції досліджуваних одиниць полягають у підсиленні експресії, передачі емоційного напруження, драматизації ситуацій, створенні сатиричного або іронічного ефекту. Семантичний аналіз засвідчив, що *пекло* позначає нестерпні умови, небезпечні місця, тяжкий душевний стан, утілює вічну дихотомію «добро/зло». Використання корпусного підходу забезпечило репрезентативність матеріалу й об'єктивність висновків. Результати дослідження поглиблюють уявлення про сучасну українську мовну картину світу, демонструють універсальність і продуктивність мітологічних архетипів у художньому дискурсі та підтверджують доцільність подальших корпусних студій у галузі стилістики.

Ключові слова: корпусний аналіз, мітологема «пекло», мовна картина світу, стилістичний потенціал, стилістичні функції, українська художня проза.

Формулювання проблеми. Семантично-стилістичний потенціал слів різних категорій традиційно є предметом лінгвістичних досліджень. Тривалу актуальність проблеми зумовлює множинність підходів: функційно-стилістичний (С. Єрмоленко, Б. Коваленко, Л. Марчук, Л. Мацько, Н. Сологуб, І. Чердиченко), комунікативний (М. Черник), прагмалінгвістичний (Т. Мелкумова, О. Мокляк, Т. Пешкова, А. Сухова, В. Чердиченко), когнітивний (Л. Белехова), гендерний (М. Степанюк, Л. Семак), семіотичний (Я. Журавльова, К. Стрельченко), лінгвокультурний (І. Беркешук), психолінгвістичний (О. Бугайова, Н. Шарманова), соціолінгвістичний (Р. Трифонов), лінгвосинергетичний (О. Бабелюк) тощо.

Образна система будь-якої мови твориться в живому спілкуванні, фольклорі, літературі, засобах масової інформації, але коріннями сягає первісних вірувань. Мітологема були першими словами, які шляхом метафоризації перейшли в розряд символів (згодом – концептів), набули нових семантичних відтінків і утворили ґрунт для розгалуження стилістичної системи. Особливе зацікавлення для досліджень у галузі стилістики становить функціонування образів-символів, які мають значне емотивне і естетичне навантаження. Індивідуальне та національне сприймання метафоричного змісту одиниць – один із маркерів визначення мовної картини світу й ідентифікації її носіїв.

Аналіз досліджень. Оскільки «мовні одиниці з міфологічною семантикою в українській мові складають велику і різноманітну за темами і культу-

рогенезою групу, яка становить значний інтерес для стилістичних досліджень» [Мацько 2003, с. 74], мітологемні одиниці активно досліджують в українському мовознавстві (праці А. Гусар, В. Кононенко, М. Скаб, А. Темченко та ін.). Проте праці науковців переважно базуються на конкретних текстах або творчості одного письменника, що унеможлиблює комплексне уявлення про стилістичні й семантичні можливості мітологем у діахронному та синхронному зрізах.

Ручні вибірки з художніх текстів сьогодні є не надто репрезентативними, натомість популярними стають дослідження із застосуванням корпусного підходу. У зарубіжній лінгвістиці цю методика використовують із 1960-х років. Україномовні корпуси з'явилися на початку 1990-х років, але реального поширення новітній підхід набув лише з появою лінгвістичного порталу «Mova.info» та Генерального регіонального анотованого корпусу української мови (далі – ГРАК) [ГРАК 2017–2021]. А. Загнітко тлумачить корпус як «сформовану за визначеними правилами вибірку даних із досліджуваної сфери реалізації мовної системи» [Загнітко 2020, с. 358], а під лінгвістикою корпусу розуміє «новітній напрям у мовознавстві, предметом вивчення якого є представлені в електронному вигляді великі масиви структурованих мовних даних з метою вияву ідіоматики мови – її неповторних і своєрідних властивостей, зумовлених стилістичною нормою й стандартами мовленнєвого вживання» [Загнітко 2020, с. 382]. Шведський лінгвіст Ян Свартвік з-поміж переваг корпусного підходу називає об'єктивність,

верифікованість (істинність), охоплення великого обсягу текстів, можливість аналізу діахронного зрізу та частоти використання одиниць у певних стилях, повний облік мовних ознак, формування спільної основи для подібних досліджень, легкий доступ до інформації тощо (переклад наш. – Б.Д.) [Svartvik 1992, с. 8–10].

Під час студіювання мітологом корпусний підхід допоміг на основі прикладного матеріалу окреслити стилістичні функції та сформував загальне уявлення про семантику досліджуваних одиниць у діахронному або синхронному зрізі.

Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. для українського народу важкий і визначальний. Становлення незалежної держави відбувалося під постійним тиском із боку сусідніх держав, а вже понад десять років українці збройно борються за суверенітет. В умовах постійної ідеологічної пропаганди важливості набувають дослідження та опис сучасних ментальних особливостей українців. Найяскравіше ознаки мовної картини світу відображаються під час усного мовлення, у засобах масової інформації, поезії й прозі. Тому джерельною базою нашої статті є прозові тексти сучасних українських письменників О. Забужко, С. Жадана, І. Карпи, Д. Корній, К. Москальця, М. Матіос, Є. Положія, Г. Тарасюк, зафіксовані в корпусі ГРАК.

Ознакою метамодерної прози є мітологізм, тому тексти українських митців насичені архетипними одиницями. За семантичною ознакою серед мітологом у сучасних текстах найчастіше вирізняють теоніми (*Перун, Велес*), антропоніми (*мольфар, відьма*), зооніми (*вовк, ведмідь, лисиця*), фітоніми (*світлове дерево, калина, верба*) та топоніми. Особливе місце з-поміж останньої групи належить бінарній опозиції «*рай та пекло*», що походить із давніх часів та функціонує на рівні вічної дихотомії «добро та зло». На думку Н. Ярмоленко, «розгортання бінарних опозицій, тобто розвиток протиріччя, лежить в основі міфологічних та філософських систем, що пояснюють будову Всесвіту» [Ярмоленко 2015, с. 366], тому відповідно є визначальним елементом мовної картини світу.

Слово *пекло*, за І. Огієнком, походить або з грецького *pissa* – смола, або з давнішої слов'янської форми *пеколь* – місце, де горіло [Огієнко 1999, с. 32–33], *рай* – з давньоіранської [Огієнко 1999, с. 154]. Обидві мітологема наразі активно використовують як у побутовому мовленні, так і в художніх текстах. За результатами моніторингу корпусу ГРАК у художніх текстах за 2023 рік зафіксовано 600 000 слововживань мітологема *пекло*, а *рай* – всього 40000 [ГРАК 2017–2021]. Зважаючи на частотність слововживань, вважаємо, що мітологема *пекло* в цій опозиції є домінантною й більш значущою для українців, тому ми її обрали для дослідження.

Мета – аналіз функціонування мітологема *пекло* та похідних від неї в сучасній українській прозі, визначення семантичного й стилістичного потенціалу цієї одиниці.

Методи та методика дослідження. Виконан-

ня мети стало можливим завдяки використанню загальнонаукових, власне лінгвістичних і спеціальних методів. За допомогою методів аналізу, синтезу та описового опрацьовано теоретичний матеріал статті; корпусний метод дав змогу підібрати прикладний матеріал; типи стилістичних фігур і тропів визначено за допомогою використання стилістичного аналізу; методом семантичного диференціалу визначено конотативні значення; функційним – з'ясовано емоційно-експресивне й стилістичне навантаження одиниць; групуванням – класифіковано семантичні ознаки; шляхом узагальнення зроблено висновки за матеріалами дослідження.

Виклад основного матеріалу.

Іменна мітологема *пекло* та її словоформи в текстах сучасних українських прозаїків (О. Забужко, С. Жадана, І. Карпи, Д. Корній, К. Москальця, М. Матіос, Є. Положія, Г. Тарасюк) фіксується 446 разів. Серед спільнокореневих найпродуктивнішими одиницями є ад'єктив *пекельний* (127 слововживань) та адвербіалізована мітологема *пекельно* (6 слововживань).

Великий тлумачний словник української мови фіксує всі три одиниці: *пекло* – «1. За релігійними уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук. 2. перен. Нестерпні, жажливі умови, обставини. 3. перен. Дуже небезпечне місце. 4. перен. Тяжкий душевний стан, моральні муки» [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005, с. 897]; *пекельний* – «1. Прикм. до *пекло* 1. // Який уявно спостерігається в пеклі. 2. перен. Важкий, жажливий, нестерпний; такий, як у пеклі. // Надзвичайний за ступенем прояву; дуже великий. 3. перен. Злий, підступний. // розм. Уживається як лайливе слово» [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005, с. 896–897]; *пекельно* – «Присл. до *пекельний*» [Великий тлумачний словник сучасної української мови 2005, с. 897].

Спільнокореневі мітологема *пекло/пекельний/пекельно* в усіх значеннях стилістично марковані. Можуть належати до поетичної, розмовно-побутової, просторічної, вульгарної та лайливої лексики, натомість не притаманні офіційно-діловому й науковому стилям. Зазвичай мають негативне емоційне забарвлення чи оцінну характеристику.

Найпродуктивніше мітологема *пекельний/пекельно* (іменникову форму не виявлено) використано як складники епітетів. Л. Мацько уналежнює *пекельний* до епітетів внутрішньопсихологічного сприймання – «передають відчуття ліричного героя, особисті чи суспільні, пережиті ним, що переплітаються з настроями природи або суголосно, або контрастно» [Мацько 2003, с. 347].

За семантичними ознаками епітети з мітологемами *пекельний/пекельно* поділяємо на такі види:

1. Традиційні:

- ті, що стосуються пекла: *Щоб їх тому Савці розтрипроклятому та киплячою смолою пекельною позаливало, та дратвою позашивало, та...* (Г. Тарасюк);

- важкий: *А так ... дивитися на себе в неза-*

шторене дзеркало замкнутими очима – і дивуватися не дивується, хіба лише безмовно і злостиво тішитися, що **пекельний** рік життя не дав збою – а зупинився саме тоді, коли навіть Іван подеколи сумнівався, чи самотужки не спинити його природний хід (М. Матіос); А далі – **пекельна** розкадрівка, в якій кілька секунд умістили в собі тонни подій (Є. Положій);

- жахливий/страшний: *Авжеж, – каже **пекельна** мармиза, – лиш той, що Чорнобиль пустив димом (Г. Тарасюк); О, той **пекельний** німий вогонь, та диявольська заграва над мурашиком метушливим отупілих з переляку, безпомічних, таких дрібнесеньких людей... таких злочинно самовпевнених щойно людей! (Г. Тарасюк); «Як під землю провалився», – з легкою посмішкою розводив руками Кіндратович на своїх традиційних вечірніх посиденьках, і в його вустах ця розхожа фраза набувала **пекельного** звучання (Є. Положій); Так само, як Даруся, моя стоодурена Україна в час **пекельного** прозоріння і найвищого злету свого відваги і духу, безстрашно сказала «так!» тому, хто нарешилі допустив до глибини своєї мовчазної, та не-лукавої душі (М. Матіос); Дворушництво, дороженька, у наших краях **пекельних** не прощається (Г. Тарасюк);*

- нестерпний: *«Юрій Є-ко – людина з чорною душею і кабанячим норовом», – писала газета робочих та селян і обіцяла **пекельні** муки всім причетним до паплюження світлого образу Ілліча (К. Москалець); І це **пекельне** знання, цей Страх Божий отець Георгій носив у собі, як русич – стрілу половецьку, як останній гетьман України – тавро каторжанське... (Г. Тарасюк); І він далі терпеливо шпортив свою печерку, намагаючись заглушити **пекельну** спрагу помсти, часом з великою насолодою, а часом з люттю вгризаючись заступом у сиру землю (Г. Тарасюк); Навіщо ти покарав мене **пекельною** спрагою любові, навіщо? (Г. Тарасюк);*

- надзвичайний за ступенем прояву: *Водночас, здавалося, що **пекельне** полум'я Чорнобиля спалило всю табу, всі невидимі, до кісток прирослі, пуга і кайдани (Г. Тарасюк); Неймовірно, жалісна любов до цього... майже незнайомого, німецького, причинного чоловіка, як блискавка, висвітлила в пам'яті Юрія темні травнево-чорнобильські ночі в малесенькій церкві на Кривовому Болоті, величезні очі Богородиці і тонкі вуста, до яких тато прикладав чоло його, шестилітнього хлопчика, щоб вони гасили **пекельний** атомний вогонь у його враженому радіаційному тільці (Г. Тарасюк); Випивши, він пробував заплатити сам і за себе, і за своїх друзів, проте поляки навідріз відмовилися, запевнивши, що для них честь споїти такого **пекельного** ірландця, що Ірландія взагалі країна-посестра Польщі (С. Жадан); За спиною виривається на волю **пекельний** крик (Д. Корній); Блискавка, муділь ти, блискавка вдаряє з **пекельно** чорної грозової хмари, ватра вмиє займається, спалахують книжки, горить Мілана... (К. Москалець);*

- злий: *Треба було просто уявити, скільки безумних джсинів причаїлося в **пекельному** череві*

*кожного реактора (Г. Тарасюк); Навіть не розплющуючи очі, я здогадувався, у чому тут річ і що саме стояло зараз перед мною, дихаючи **пекельним** жаром (С. Жадан);*

- підступний: *Фіолетова, життєрадісна на фото і мрачна по суті вона покірно лягає на дно рожевого відра і **пекельно** нам із того дна посміхається (І. Карпа).*

2. Оказіональні:

- гарячий/спекотний: *... та я неспроможна насолоджуватися її труном, бо майже ти вибухаєш ще мільярдом сонця у себе – і **пекельні** сонячні потоки зливаються з моєю магмою, і, з'єднані, злітаються в одну, переливаються з тіла в тіло, і розтікаються у таємні щілини і закутки лона ... (М. Матіос); Авжеж, він більше знав“ політичну кухню”, його ніж дружина, тому й не бажав повернутися до її **пекельної** печі простим кухарем-технологом! (Г. Тарасюк);*

- сороміцький: *Браток обіцяв попові майбутні **пекельні** розваги з таким садистським задоволенням, що Юрію недобре стало: «Куди я потрапив?! (Г. Тарасюк); За цим своїм постійним намаганням запам'ятати все, я втратив найголовніше – втратив свою, персональну можливість пройти крізь невидиму браму, відчутти **пекельний** протяг, здохнути в тридцять дев'ять років, встигнувши за цей час прожити все, що можна було прожити, очевидно, свого часу мені просто не вистачило сміливості й відваги, аби піти за ними, ступати за ними крок у крок, знаходячи на мокрому піску відбитки їхніх кедів (С. Жадан);*

- той, що завдає болю: *Вона була б хапала їх за руки і сама відгортала всі породи своєї шкіри, аж до тієї – найбільшої вразливої, найбільшої **пекельної** (М. Матіос).*

Варто зазначити, що в контексті «Але безумне свавілля людини виходить з-під контролю... – чоловік перейшов на зловісний шепіт, – так само, як вийти з-під вашого контролю створений вами **пекельний** механізм» (Г. Тарасюк) **пекельний** ужито на позначення того, що має невдовзі вибухнути.

Домінантною стилістичною функцією означених вище епітетів із мітологомемою **пекельний/пекельно** є створення негативної оцінної характеристики, лише стосовно **пекельного** ірландця простежуємо позитивізацію суб'єкта.

Наступним тропом за частотністю використання є метафора. Більшість мітологом шляхом метафоризації зі сфери сакрального потрапили до розмовно-побутового та художнього мовлення. Метафори відіграють важливі стилістичні функції та є основою творення образності тексту, адже, на думку Л. Мацько, «У метафорі відображається здатність людини вловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу або предмет» [Мацько 2003, с. 329].

Семантично метафори з одиницею **пекло** позначають:

- нестерпні, жахливі умови, обставини: *Сха-*

рапуджені коні хропуть, ламають тачанку, рвуться геть з цього **пекла** (Г. Тарасюк); ... **пекло**, потрапивши в яке, намагаючись цінувати суворе виховання та прості провінційні звички (Є. Положій); Також не віриться, що кілька днів поспіль це село смажилось у сонячному **пеклі** (К. Москалець); Тоді скажи, на милість, якого ти дідька рвала пута віковічні, ламала життя собі і ближнім, перлася сюди, у це столичне **пекло**, коли в твоєму житті нічого не змінилось?! (Г. Тарасюк);

- надто небезпечне місце: Усю війну дядька Олекса спокутували свою безневинну вину перед Родиною і Сталіним на передовій разом із абсолютно завершальними, якими Сталін замість розстріляти, кинув у саме **пекло** війни (Г. Тарасюк); Не знаю, хто прокляв, але знаю, що рятував у цьому кривавому **пеклі** – один Господь Бог (Г. Тарасюк); Як людину, котрій, якщо люди не брешуть, теж довелось, як і її покійному мужу, побувати в самсінькому кратері чорнобильського **пекла** (Г. Тарасюк); Ніхто ж його не примушував кидатись у те **пекло** (Г. Тарасюк); Левін з'являвся в найгарячіших точках, і Грег дивувався, як хлопець не боїться лізти в саме **пекло** (Є. Положій); На зупинці з лісу сторожко візирають демони, жертви кримінальних розборок, молоді бійці приватних охоронних агенцій із кулями межі очей, у пробитих калашами спортивних костюмах, стоять на зупинках, чекаючи на автобусі до **пекла** (С. Жадан).

- тяжкий душевний стан, моральні муки: Але двері реанімаційної нагло зачинилися і міністр зостався сам на сам зі своїм лютим **пеклом** (Г. Тарасюк); А Іван Олексюк, син Миколи, тугим клубом умерлої два дні тому душі саме в ці хвилини завершив останню повну мандрівку колом власного земського **пекла** (М. Матіос); Ця непотрібність стала найбільшою відчутною отут, на межі його приватного **пекла**, на його останньому кордоні (М. Матіос); Вона стала його **пеклом** (Д. Корній).

Метафори перших двох семантичних груп виконують емоційно-експресивні й зображальні функції та доповнюють емоції й почуття суб'єктів, поглиблюють трагічність зображених подій. Остання група реалізує внутрішньоаксіологічну функцію відтворення негативного внутрішнього стану персонажа.

Мітоніми є складниками синекдохи, яку використовують задля збільшення оцінного забарвлення: ... сміливо виступила проти панування модних теорій і літературних настроїв, рішуче відкинула приписи всіляких деконструктивізмів, постмодернізмів та ще інших «-ізмів», а також правил політичної обережності й суспільних табу, і на свій страх і ризик здійснила мандрівку в наше криваве минуле, в наші **пекла** (М. Марія) (відбувається заміна одиниці на множини).

Досить активно сучасні письменники використовують досліджувану мітологему в порівняннях.

Найчастіше фіксуємо вживання одиниці в прямому значенні: Сльози, пекучі, мов **пекельна** смола, течуть з моїх очей, і глухе ридання потрясає мое

тіло (Г. Тарасюк); Дві речі тоді стримали – одне, що не так-то його було б його в окрузі чимось замінити, та ще й у траві, коли кругом клекотало, як у **пекельнім** казані, – під час бою ніхто передислокацій війська не починає! – і друге – друге, що «Стодоля» врятував йому життя (О. Забужко); Спрага помсти, негайної, аж клекотити в мені, як смола в **пекельнім** казані, але яка сила з повторенням люте поровання, як вузда осказанілу кобилу... якась сила... (Г. Тарасюк); Вся наша енергія, розмови, всі дії спрямовані на міжособистіть боротьби, яка, наче **пекельне** полум'я, пожирас людей, їхні добрі наміри, таланти, бажання (Є. Положій); Але тутешній з вигляду дуже позитивний, а цей якийсь депресивний, наче з **пекла** виліз чи заворот кишок дістав (Д. Корній); Тільки її бабуся добра, а ця – справжній вивертень із **пекла** (Д. Корній); Коли б він був трухлявим, це він би дивився в ніч, як у **пекло**, і проклинав би з обиди твої навіжені кістки, а так – плати гіркою ночі за її колишній мед (М. Матіос).

Поодинокими є випадки переносної семантики: душевні муки – Ця премія – його прокляття ... його **пекло** (Г. Тарасюк); нестерпно – Мов у **пеклі** (Д. Корній); надто спекотне місце – Але ближче сильно виявилось таким убогим, напіврозваленим, занпащеним і безлюдним, що стало страшно від однієї думки, що таке можливо, і то не в якійсь **пекельній** Африці чи на перемерзлій Чукотці, а на цій вічнозеленій землі (Г. Тарасюк).

Для створення живого образу мітологема **пекло** персоніфікується: Дихає сіркою **пекло** і не за горами день, коли буде відкинутий навіть від гробу свого кожного, хто землю свою руйнував і свій народ убивав! (Г. Тарасюк); На них чекає **пекло**, в якому будуть тільки ті речі, їжа і питво, які вони нам нахваляють (І. Карпа).

З метою акцентуації на смислотвірному елементі письменники використовують повтори/емфазу: Через дві години зміниxtіло чистотою і незаїманістю, тут ще ніколи не жили, тут ледь-ледь пахло французьким дезодорантом, а більше нічим не пахло; тут ніколи не було жодного **пекла**, **пекло** було деінде, тільки не тут; тут жили феї (К. Москалець); Це **пекло**, подумав він, дивлячись, як хлопці її відтягують; я в **пеклі** (О. Забужко); За дверима у всій зловісній красі вигулькнуло **Пекло** (К. Москалець). Посеред **Пекла** лежав Пекельний Матрац, а на ньому досмажувалося тіло напівдохлого Мінотавра, що віддалено нагадував Стука (К. Москалець); Тільки не в **пеклі!** – Саме в **пеклі!** – відповідає він. – Тільки не в **пеклі!** – розпачливо кричить їй. – У **пеклі!** – відповідає він із **пекла** (С. Жадан).

Тавтологія виконує функцію підкреслення та насичення характеристики: І вона серед тих кошмарів, у тому **пеклі** **пекельному** щось робила, щось несла важке, страшно якусь ношу, кудись йшла, шпортаючись та падаючи під тягарем, а потім... потім – ніби поїхала (Г. Тарасюк); Посеред **Пекла** лежав **Пекельний** Матрац, а на ньому досмажувалося тіло напівдохлого Мінотавра, що віддалено нагадував Стука (К. Москалець).

Для підсилення авторської оцінки й емоційно-

го впливу на читача письменники гіперболізують мітологему: *Щоб ти в **пеклі** своїм на вугіль зотлів, ліпше б я тебе була розчавила ще в курячому сноску, недоноску поганий ...* (Г. Тарасюк); *Та досить землетрусу, у якихось 5–7 балів з епіцентром десь у румунських Карпатах, щоб він, Зореслав Колодний, разом зі своїм кріслом і бізнесом провалився в самісіньке **пекло!*** (Г. Тарасюк); *Щоб тоді, коли Господь покличе нас на останній Суд, то Трифілія б навіть і не помітив, і він залишився десь у найдалшому кутку **пекла** назавжди, зменшений навіть малесенького, цюнайменшого шансу на будь-яке спасіння* (Є. Положій); *А ковбой дістав із кишені пухкий запашний згорток, щось коштовне, щось загорнуте в жовту газету, і всіх загалом порвало, його підхопили на руки й потягли за двері, кудись до самого **пекла*** (С. Жадан); *Боб щойно повернувся з подорожі Америкою, але послужив так, ніби повернувся цюнайменше з **пекла*** (С. Жадан); *Місце, в якому їх привіз завзятий таксист, називалося GoldenDragonPalace і було страшнішим за туалет у **пеклі*** (І. Карпа).

За допомогою градації досягається ефект напруження, підвищення драматизму й наростання почуттів: *Усі притихли і розступилися, очікуючи побиття каменюками, кари небесної, відправки в **пекло**, а потім, як приємний десерт, неминучого звільнення Юрія Юрійовича* (Є. Положій); *Що зі мною робив той шахрай, той пролаза, той виплодок **пекла!*** (Г. Тарасюк); *Один вродливий, добрий, схожий на її Ігоря, інший – страшний, зморщений, знавіснений, огидний, мов вивертень із самого **пекла*** (Д. Корній); *Бо все це ще тільки шлях, важкий, **пекельний** шлях перетворення земного на небесне* (К. Москалець); *Ще особливо пережити довгі роки приниження, зненавидіння, **пекельні** дослідження* (Г. Тарасюк).

Оксюмориони підкреслюють стилістичну виразність тексту, створюють відчуття скепсису, зневаги та зрідка надають саркастичного ефекту: *Хто виколупав із рідного теплого і веселого **пекла** і пожебури, мов непотріб яку, у брехливий, злий, німстливий людський світ?* (Г. Тарасюк); *Чи це світ перевернувся і **пекло** вже на небі?* (Г. Тарасюк); *Мирон вирушив по енному колу свого солодкого жєбрацького **пекла*** (Г. Тарасюк) та іронії: *Або ж Князя скучняк у **пеклі** дістав від вселенського гріхопадіння та планетарного сатанинства, і захотілося злегка розважитися і подискутувати з Богом на вічні теми людської роздвоєності та дворушництва?* (Г. Тарасюк); *«Як би так повільно, як ця клята техніка, працювали чорти в **пеклі**, то можна було взагалі не боятися туди потрапити!»* – іронізував іноді Славко з вільного комп'ютера, якого не вистачало пам'яті, в черговий раз вмикаючи функцію перезавантаження і запалюючи сигарету (Є. Положій); *Першою, звісно, виступала не пані Еліна; ця дама була не настільки недосвідчена, щоб перед батьком посилати козось в **пекло**, вона воля нанести останнього, смертельного удару, коли жертва вже не брикається, безсила і за жодних обставин навіть не в змозі лягнути копитом у скроню* (Є. Положій);

*Ласкаво просимо в **пекло!*** (О. Забужко); *Вода з потворним запахом гнилих труб нагадує про існування **пекла** значно істотніше, ніж релігійні проповіді* (Є. Положій); *О, зашибись у мене резюме: єврейська відьма-буддистка з таким способом життя проведе для вас незабутню екскурсію туристичними стежками **Пекла** під відеоряд із фільмів Кім Кі-Дука* (І. Карпа); *Благими намірами вистелено дорогу до **пекла**, так кажуть мудрі люди* (Д. Корній).

Окрему увагу варто зацентувати на антитезах, які побудовані на «вічному» протиставленні *пекла/підземного світу та раю/неба*. На розумінні таких протиставлень будується національна картина світу. У художніх текстах антитеза *пекло/рай* поглиблює, символізує зміст, апелюючи одразу до двох архетипів, змушує читача звертатися до метатексту і підсвідомого сприймання. Як зазначає Л. Мацько, в основі антитези «філософське розуміння світу як єдності протилежностей, діалектичний розвиток якої йде за законом заперечення заперечень і зняття протилежностей шляхом синтезу, тобто переходу до нової якості, в якій потім також розвинеться протилежність, і так безкінечно» [Мацько 2003, с. 367]. Ми не вдаватимемося до докладного аналізу семантичних трансформацій антитези *пекло/рай*, оскільки це може стати предметом окремого дослідження й лише наведемо приклади найчастіше використуваних функцій:

- шляхом ототожнення антонімічної пари, передавання байдужості й «побутовізації» сакральної сфери: *нібито звередився не через горілку, а побачивши обгорілих на вугіль, чорних, як чорти, але живих своїх господарів, що впали перед ним із **неба** чи **пекла**, до цих пір, не вдруге* (Г. Тарасюк); *Людей, які втратили душу, а тому вже не можуть зацікавити ні **рай**, ні **пекло*** (Д. Корній); *Я кожний день умираю і оживаю у брані з володарем тьми за душу стражденну силу мого **пекла** і **раю** – моєї Русі* (Г. Тарасюк); *Потім ще кілька дзвінків – мамі, Сашку, і, головне, дочекатись зараз Петра, який повинен віддати на якийсь час ключі чи то до **раю**, чи то до **пекла**, але – до нового життя на кілька місяців – достеменно* (Є. Положій); *Бачиши, поки я цієї ночі шукав дороги до **раю**, мене вже вигнали з **пекла**, думаючи, що виганяють з **раю*** (М. Магіос); *Однак – хоч **рай**, хоч **пекло**, хоч інші такі штучки – взагалі, хто в них вірить?* (Є. Положій); *«Коли її там немає, до **пекла** такий **рай**», – додає від себе хлопець* (Д. Корній);

- відтворення проміжного стану, чогось нейтрального/без яскравих позитивних чи негативних характеристик: *Потім знову провалювався в небуття, переконаний, що такий вмер, однак те, куди він потрапив після смерті, і не **рай**, і не **пекло**, а інший, який паралельно, матеріальний чи віртуальний, але дуже схожий на землю – світ* (Г. Тарасюк); *Отже, це не смерть, після зі мною нічого не відбувається: мене не прилаштовують ні в **рай**, ні в **пекло*** (М. Магіос); *Не в **раю**, але й не в такому **пеклі**, як я* (Г. Тарасюк); *І стає зрозуміло: там, по той бік порога, не **пекло**, але й не **рай*** (Д. Корній);

- підкреслення означення, шляхом проти-

ставлення: Після несамовитої, буйної, як п'яний чоловік, і безконечної, як похоронні голосіння, «гуцулки», здатної витрусити душу не гірше, ніж нечиста сила чи опівнічний блуд, розтяжно-сповільнена, мало не схлипуюча мелодія «гора-маре» – це все одно, що нагла зупинка серця, стрибок потойбіч цього світу, чи як примусове намацування наосліп дороги до **раю** і добровільний вихід із **пекла** водночас (М. Матіос); *Тож, заходячи до кабінету, наче потрапляєш у рай, а повертаєшся – знову в пекло* (Є. Положій); *Кожному – свій Рай і своє Пекло?* (Є. Положій); *Я не хочу ні раю, ні, тим більше, пекла* (Є. Положій); *Життя має лише два шляхи: один веде до раю, інший – до пекла* (С. Жадан); *Чим смердить – раєм чи пеклом?* (І. Карпа); *Ех, була б тут запальничка, був би рай, а не пекло ...* (І. Карпа).

• Антитеза *пекло/рай* у сучасній українській прозі виконує багатофункціональну роль: нейтралізує або «побутовізує» сакральну опозицію, передає проміжні, невизначені стани, а також підсилює контраст і смислову напругу тексту. Її використання поглиблює художню образність, символічно струк-

турує твір і спонукає читача до рефлексії над універсальними цінностями добра і зла.

Висновкуємо: Однією з продуктивних і важливих для українського народу архетипних одиниць є мітологема *пекло* і похідні від неї.

На основі сучасної художньої прози визначено домінантні семантичні відгалуження: *пекельний/пекельно* – те, що стосується пекла; важкий, жахливий, нестерпний, надзвичайний за ступенем прояву, злий, підступний, гарячий/спекотний, сороміцький, болочий; *пекло* – пряме значення, нестерпні/жахливі умови або обставини, дуже небезпечне місце, тяжкий душевний стан, моральні муки.

Художній потенціал мітологом простежуємо, коли вони складниками епітету, метафори, синекдохи, персоніфікації, повтору, тавтології, градації, гіперболи, оксюморона, іронії та антитези. Основними функціями тропів і фігур стилістичного синтаксису з мітологемами *пекло/пекельний/пекельно* є поглиблення змісту, акцентуація, створення образності, негативне експресивне та оцінне зображення персонажів, подій, предметів, явищ чи місць.

Література

1. Svartvik J. Corpus Linguistics Comes of Age. *Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of Nobel Symposium 82*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1992. P. 5–21.
2. Бабелюк О.А. Стилістичні засоби і прийоми крізь призму лінгвосинергетики. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. Т. 14. 2011. № 1. С. 7–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2011_14_1_4 (Дата звернення 08.09.25)
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: <https://uacorpus.org/> (Дата звернення 08.09.25)
5. Желязкова В.В. Стилістичні фігури та тропи в романі «Кров кажана» В. Шкляра крізь призму семіотичного підходу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологія*. 2018. Вип. 3. С. 74–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2018_3_21 (Дата звернення 10.03.25)
6. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
7. Мацько Л. Стилістика української мови: Підручник / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько; ред. Л. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Етимологічно-семантичний словник української мови: у 4 т. / ред. й доповн. др. М. Ласло-Куцок. Вінніпег : Товариство «Волинь», 1994. Т. 4: П–Я. 557 с.
9. Ярмоленко Н. Бінарні опозиції в міфології та українському фольклорі. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія* : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Т. Поліщук. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2015. Вип. 21–22. С. 365–376.

References

1. Svartvik J. (1992) Corpus Linguistics Comes of Age. *Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of Nobel Symposium 82*. Berlin: Mouton de Gruyter, P. 5–21 [in English].
2. Babeliuk O.A. (2011) Stylistychni zasoby i pryomy kriz pryзму lingvosynerhetyky [Stylistic means and techniques through the prism of linguosynergetics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia «Filolohiia»*. Т. 14, № 1. S. 7–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2011_14_1_4 (data zvernennia: 8.09.2025) [in Ukrainian].
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) (2005) [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with ad. and ap.)]. Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». 1728 s. [in Ukrainian].
4. *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK)* (2017–2021) [General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language (GRAC)]. Kyiv, Lviv, Jena. URL: <https://uacorpus.org/> (data zvernennia: 8. 09. 2025) [in Ukrainian].
5. Zheliazkova V.V. (2018) Stylistychni fihury ta tropy v romani «Krov kazhana» V. Shkliara kriz pryзму semiotychnoho pidkhodu [Stylistic figures and tropes in V. Shkliar's novel *The Bat's Blood* through the prism of the semiotic approach]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia: Filolohiia. Vyp.

3. S. 74–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuof_2018_3_21 (data zvernennia: 10.03.2025) [in Ukrainian].
6. Zahnitko A. (2020) Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsia: TVORY, 920 s. [in Ukrainian].
7. Matsko L. (2003) Stylistyka ukrainskoi movy: Pidruchnyk [Stylistics of the Ukrainian language: Textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola, 462 s. [in Ukrainian].
8. Ohiienko I. (Mytr. Ilarion). (1994) Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 4 t. [Etymological-semantic dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols.]. Red. i dopovn. M. Laslo-Kutsyuk. Vinnipch: Tovarystvo «Volyn». T. 4: P–Ya. 557 s. [in Ukrainian].
9. Yarmolenko N. (2015) Binarni opozytzii v mifolohii ta ukrainskomu folklori [Binary oppositions in mythology and Ukrainian folklore]. *Literaturoznavstvo. Folklorystyka. Kulturolohiia: zb. nauk. pr. / Vidp. red. V.T. Polishchuk. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. Vyp. 21–22. S. 365–376* [in Ukrainian].

SEMANTIC AND STYLISTIC POTENTIAL OF THE MYTHOLOGEME *HELL* IN CONTEMPORARY UKRAINIAN PROSE

Abstract. The article explores the semantic and stylistic potential of the mythologeme *hell* and its derivative word-forms in contemporary Ukrainian prose. The relevance of the topic is determined by the growing scholarly interest in the study of the figurative system of language, which appears not only as a means of artistic thinking but also as a marker of national identity. The theoretical framework is based on the works of Ukrainian and foreign linguists in the fields of functional stylistics, cognitive linguistics, pragmalinguistics, and corpus studies. The source base comprises the prose texts of O. Zabuzhko, S. Zhadan, I. Karpa, D. Korniy, K. Moskalets, M. Matios, Ye. Polozhnyy, and H. Tarasiuk, as represented in the General Regional Annotated Corpus of the Ukrainian Language.

The analysis reveals that the mythologeme *hell* demonstrates high frequency of use and acts as the dominant unit within the binary opposition *paradise/hell*. It functions in both literal and figurative meanings, conveys negative evaluation, and serves as the basis for metaphors, epithets, similes, personifications, hyperboles, antitheses, and oxymorons, which enrich textual meanings and deepen artistic imagery. The stylistic functions of these units consist in intensifying expression, conveying inner torment and emotional tension, dramatizing situations, and creating satirical or ironic effects.

The semantic analysis has shown that *hell* denotes unbearable conditions, dangerous places, and states of profound mental anguish, embodying the eternal dichotomy of «good/evil». The use of a corpus-based approach ensured the representativeness of the material and the objectivity of conclusions. The findings contribute to a deeper understanding of the contemporary Ukrainian linguistic worldview, demonstrate the universality and productivity of mythological archetypes in literary discourse, and confirm the relevance of further corpus-based stylistic studies.

Keywords: corpus analysis, mythologeme «hell», linguistic picture of the world, stylistic potential, stylistic functions, Ukrainian literary prose.

© Бановська Д., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 21.10.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Дар'я Бановська – аспірант кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна; filmdf22.banovska@kpnu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0008-0786-3307>

Daria Banovska – Postgraduate of the Department of Ukrainian Language, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine; filmdf22.banovska@kpnu.edu.ua; <https://orcid.org/0009-0008-0786-3307>